

ACHTER DE SCHERMEN

nieuwsbrief van het Willem Elsschot Genootschap v.z.w.

jaargang 2 — nummer 3
april 2001

Samen festivallen !

Met deze nieuwsbrief sluiten wij het tweede werkingsjaar af. Op het festival na natuurlijk, want dat wordt pas het echte sluitstuk van het Willem Elsschot-jaar 2000-2001.

Het hele bestuur, versterkt door een grote schare vrijwilligers, werkt koortsachtig aan een gevarieerde invulling van de twee festivaldagen. Hopelijk hebt u 12 mei (Antwerpen) en 27 mei (Amsterdam – niet 20 mei zoals wij eerder meldden) al met stip aangeduid in uw agenda. Als smaakmakertje vindt u in de bijlage een kopie van één van de advertenties. Voorwaar, een hele uitdaging, maar voor Elsschot en de trouwe leden van ons genootschap doen wij dat graag.

Veel dank zij wij verschuldigd aan onze medeorganisatoren: de Nederlandse Taalunie, het Centrum Elzenveld te Antwerpen en de Brakke Grond te Amsterdam.

In de tweede helft van de maand april zal een gedetailleerde uitnodiging in de bus vallen, zodat u tijdig kunt aangeven welke deelprogramma's van het festival u zeker wilt bijwonen. Het wordt inhoudelijk een verschillend programma voor de twee dagen.

Binnenkort zullen wij u ook aanschrijven om uw bijdrage voor de vernieuwing van uw lidmaatschap voor het derde werkingsjaar over te maken. Het pakket dat wij u in dit derde jaar zullen aanbieden ziet er veelbelovend uit. Nummer 12 in de W.E.G.-reeks is al van de handpers van 'De Carbolineum Pers' gerold en ligt klaar in de verzendkamer. Ook rond de Willem Elsschot-postzegel, die op 21 april 2001 in omloop komt, zijn een paar mooie bibliofiele verrassingen in het ledenpakket opgenomen.

Cyriel Van Tilborgh
Voorzitter

P.S. Is het werkwoord 'festivallen' hier niet op zijn plaats? Volgens Van Dale: een festival bijwonen.

Pa en ma van antwerpen

Het begint op een kleine serie te lijken: eerder publiceerden wij de herinneringen van Krist De Ridder aan zijn grootvader, ditmaal is **Jo Dequeecker**, dochter van Ida De Ridder en Robert Dequeecker, aan de beurt. Zij noemde haar verhaal 'Pa en Ma van Antwerpen', zoals zij haar grootouders noemde.

'Enkele jaren geleden vroeg mijn moeder of ik het stripverhaal van Lips, waarin de gravin 'guitar' speelde, nog had. Dit bewaarde ik samen met een sigarenkistje relikwieën, mijn enige tastbare herinnering aan mijn grootouders. Het boekje gaf ik aan mijn moeder en de relikwieën gooide ik weg, mijzelf belachelijk vindend over zoveel sentimentaliteit. Het waren vier verschillende versuikerde karamellen ('bollekes') en een oud biljet van 20 F, dat naar niets meer rook. Nu heb ik spijt, want ik ben mijn reukzin kwijt door overdadig gepaf en het had misschien toch nog iets van dat fijne parfum van Ma kunnen bevatten. Normaliter staan parfums en deodorants mij tegen, maar dit 'briefje' besnuffelde ik geregeld.

Mijn herinnering aan Pa en Ma bestaat uit drie periodes: de eerste in de Adegemstraat te Mechelen tot mijn zevende jaar, de tweede in de Leopoldstraat ook te Mechelen tot mijn twaalfde jaar en de derde periode in Bonheiden en later Antwerpen tot mijn zestiende jaar. Zoals bij de meeste oude mensen zit de eerste periode mij het frist in het geheugen en weet ik nog maar weinig van de derde periode, omdat ik toen te zeer met mijzelf bezig was.

I. De Adegemstraat

Wij noemden hen Pa en Ma van Antwerpen alsof wij er elders nog zo'n reeks hadden. Zo ook Nonkel Jan van Parijs, wat begrijpelijker is met al die Jannen in de familie, Metje van Houttem, enz. Als zij kwamen was het altijd feest. Hij had een grote zak

Jo Dequeecker

Pa en Ma van Antwerpen

snoep (bollekes) bij zich, gekocht in Den Gouden Bol. Van haar kregen we geld, maar geen gewoon geld: het waren grote muntstukken van 100 BEF die je alleen op de bank kon bekomen. Ik heb er nooit één van uitgegeven, maar op een keer waren ze allemaal verdwenen, gestolen.

Na de koffie trokken de volwassenen zich terug in de voorkamer en konden wij ons een tijdje zoet houden met het verdelen van de 'bollen'. Als de belangrijkste zaken afgehandeld waren, liet Pa de vrouwen ongestoord verder kouten, en kwam met ons spelen. Hij werd met gejuich ontvangen en samen bespraken wij welk spelletje het zou worden. Nu denk ik niet dat hij zo graag verstoppertje speelde (hij noemde dat 'bedot'), maar kon toch moeilijk die drie enthousiastelingen teleurstellen. Hij vond dat we moesten beginnen met af

te tellen en vroeg welke aftelrijmpjes wij wel kenden. Eerst: 'ie, wie, wa, weg' en één viel af. Hij: 'Nee, dat is te kort.' Dus: 'ie, wie, wa, weg, vodden op de weg, vodden op de baan en gij zijt er eerlijk en waarlijk aan.' Dit alles in zuiver Mechels, terwijl wij thuis Antwerps spraken. Neen, dat vond hij ook niet goed, zo drastisch één iemand aanduiden, daar zat geen spanning in en bovendien was het unfair: iedereen moet toch een tweede kans kunnen krijgen. Kennen jullie geen betere? Dan peinsde hij diep, stak zijn vinger op en zei: 'Ha, ik ken er een, steek jullie twee vuisten uit (zoals je een skistok vastpakt). Met zijn ene vuist telde hij af, eerst op zijn kin die dienst deed als tweede vuist en dan op alle vuisten. Het klonk: 'Olleken, bolleke, rubesolleke, olleken, bolleke, knol.' Nu viel één vuist weg, maar er was toch nog hoop met die reservevuist. Het duurde ook dubbel zo lang natuurlijk. Nu wou elk kind ook eens aftellen. Zo kwam het dat er geen tijd overbleef voor het spelletje waar het toch om te doen was. Hij was er op een fijne manier aan ontkomen, had ons feitelijk 'bedot,' in plaats van het te spelen.

Hij hield meer van rustige spelletjes zoals 'Wa doede golle zoe loat op stroat, kilemondee-dee-dee', waarbij twee rijen beurtelings naar en van elkaar gingen. Wij kenden een Mechelse variant: 'k Ben zo arm, arm, arm, maarjokke, maarjokke...' Wij verkozen kilemondee, maar hij wou nog maar alleen maarjokke spelen en gaf niet toe. Zo'n hardnekkigheid lag niet

in zijn aard. Maar in feite was het hem te doen om dat Mechels, dat wij dan allen spraken.

Ma speelde niet met ons maar soms wou ze wel een liedje zingen met haar zachte, wat beverige stem. Ik had een beetje schrik van haar, ze had een streng uiterlijk en berispte haar dochter met: 'Ida, ge verwent uw kinderen te veel.'

Geen enkel kind gaat graag slapen en zeker niet als er zulk plezierig bezoek is. En toch was ook dát feestelijk. Wij werden namelijk met de 'fanfare' naar bed gebracht: de vier volwassenen begeleidden ons naar boven, Pa speelde schuiftrumpet.

Soms had Jan, mijn broer, woedeaanvallen. Begrijpelijk met die twee grote zussen (Ida, de oudste en ik, de tweede). Jan lag na een spelletje eens vervaarlijk onder

tafel te kronkelen, krijsend, slaand en stampend in alle richtingen. Pa kwam uit de voorkamer op het kabaal af. Wij, Ida en ik, waren beschaamd, hadden wat schrik, want gewoonlijk kregen wij rammel van onze vader als er zoiets gebeurde. Welnu, onze speelkameraad deed dit niet en vroeg ook niet wat er aan de hand was. Hij vroeg: 'Wat is dat daar onder tafel, zou dat geen wild varken zijn? Toch maar eens kijken.' Hij naderde, stak voorzichtig zijn voet uit en trok die snel terug, want Jan schopte om te raken. Pa: 'Ja, dit moet wel een wild varken zijn', en stak nog eens een voet uit. Nu durfden wij ook stilletjes naderen en probeerden ook eens een voetje uit te steken. Jan bleef krijsen en stampen en opeens ontdekten wij dat het geen gekrijs maar gelach was. Hij schaterde het uit. Zijn eer was gered: die stommelingen dachten dat het menens was en bovendien kon hij zelfs fier zijn dat hij een nieuw spel had uitgevonden, want nu wilden wij elk om beurt ook eens wild varken zijn. Pa speelde mee, maar sloeg het genereuze aanbod om ook eens te gaan liggen stampen toch maar af.

II. De Leopoldstraat

Met het verhuizen was de sfeer helemaal veranderd. Er was ook een kindje bijgekomen. Wij waren niet meer de kleintjes waar Pa belangstelling voor had. Hoe ouder, hoe minder hij geïnteresseerd was in ons. Ook waren er geen twee aparte kamers meer, maar één reuzenkamer van wel 10 meter lang met een eethoek en een zithoek. Ik denk niet dat Pa bereid was te spelen met volwassen publiek. Ik heb hem ook nooit met de twee nakomertjes zien spelen. De Adegemstraat was intiemer.

Bij mij was het juist andersom: hoe ouder ik werd, hoe meer geïnteresseerd ik was in hem, zelfs geïntrigeerd. Stilletjes ging ik bij mijn moeder en Ma op de grond zitten luisteren naar hun gekout: Ma sprak veel over haar vriendin Alice en was jaloers op haar kleurspoeling, die een mooie blauwe schijn had, terwijl die bij haar gelig uitsloeg, enzovoorts. Ma was niet koket, wel fier. Zij vond het erg dat juist zij op foto's gewoonlijk haar ogen dicht had. Ook het geroddel over de bekenden vond ik vreselijk interessant. Zij kon zich heel plastisch uitdrukken; een zekere dame noemde zij 'het kindergat' omdat deze steeds een diep décolleté droeg om haar volumineuze boezem. Er waren ook een Asperge, de Gazet, de Deugniet, en vele anderen.

Ik mocht niet opvallen, want als ik er durfde tussen te komen zei mijn moeder: 'Moeder, mag ik meepraten? Ja, snolderij, praat maar bij,' wat betekende dat ik mij moest verwijderen. Dan ging ik de heren maar wat gezelschap houden. Daar moest ik ook zwijgen. Zij wilden mij zelfs hun kaartspel piquette niet uitleggen, hoewel ik heel vlug van begrip ben wat spelletjes betreft. Voor de rest ben ik eerder naïef en het duurde tot mijn puberteit eer ik besepte dat mijn opdringerigheid niet erg op prijs werd gesteld. Dus keek ik maar toe. Ik ging achter mijn vader hurkend het spel volgen met volledig uitzicht op mijn grootvader.

Mijn vader had een sterk karakter, dat wil zeggen: zijn wil was wet. Maar tegenover die natuurkracht aan de overkant was hij niet opgewassen. Hij gedroeg zich als een klein kind. Hij kreeg woedeaanvallen als hij verkeerd had gegokt, vloekte en ging tekeer terwijl zijn tegenstander glunderde. Dat zag je aan diens fonkelende ogen en half ingehouden glimlach, nauwelijks te bespeuren achter de pijp. Openlijk spotten deed hij nooit, maar hoe zat het daarbinnen? Ik althans was beschaamd voor mijn vader. Pa moest toch ook eens slechte kaarten hebben of verkeerd hebben geruild? Speelde hij beter? Alleszins bleef hij steeds kalm.

Ook als mijn tien jaar jongere zusje Els als een razende tekeer ging, wat zij als baby vaak deed, bleef hij kalm. Pa, wat toch zeldzaam is voor een man, ontfermde zich over het kindje. Wat zeg ik? Ontfermen? Neen, hij deed het met plezier, nam haar op en wandelde rustig naar de 'office', een klein kamertje tussen keuken en living, ver van het lawaai en de rook. Een weinig later, tot aller verbazing, kwam hij terug met een rustig en soms slapend kind. Is hij een tovenaar? Gaf hij haar drugs? De remedie was eenvoudig; je moet het alleen maar weten en er goesting voor hebben, en dat had hij. Op zijn manier had hij het karakter van een veroveraar en triomfeerde hij discreet. Hij liep heel zachtjes op en neer en mompelde een liedje, eenvoudige babytaal, steeds herhalend, wisselend in toonhoogte. Nu kan ook ik elke jankende baby temmen!

Ondertussen ging Nora, helaas voor mijn vader alweer een dochter, al naar school. Zij kwam in Pa's belangstelling na het voordragen van het gedichtje 'De spin Sebastiaan' van Annie M.G. Schmidt. Niet alleen werd dat met de nodige aplomb gebracht, maar zij sprak zuiver Nederlands; merkwaardig als je naar een stadschool gaat waar zelfs nu nog de schooljuffrouwen 'gekuist Antwerps' spreken. Telkens als zij op bezoek kwamen, moest Nora speciaal dit gedicht voordragen. Zij was heel fier, want je voelt vlug als iemand jaloers is. Dit waren wij, althans ik. Kende ik dan niet even goed Nederlands? Niemand die dat nou eens wou testen bij een twaalfjarige! Mijn oude speelkameraad had verraad gepleegd. Ja, aan verongelijkte pubers had hij geen boodschap.

Pa lachte veel. Hij vond het reuzeleuk toen de driejarige Els zoveel medelijden had met die juist gestorven Poes van Rome (de Paus van Rome waarover ze op de radio zoveel hoorde). Schateren en nog veel nalachen deed hij om het mopje over die mooie hond met zijn te korte pootjes. Hoezo te kort? Ze komen toch tot op de grond! Ma lachte zelden.

Rond mijn twaalfde jaar had ik alle romans en gedichten van Willem Elsschot gelezen. Alleen *Het tankschip* vond ik slecht, omdat ik het niet snapte. *Villa des Roses* vond ik het mooist en ik was geraakt toen mijn moeder vertelde dat alles waar gebeurd was. Pa moest dus die gevoelloze Grünwald zijn. Hoe kon dat? In al zijn werk

trof ik een oneindig begrip voor en medelijden met anderen aan. Hij moest iemand zijn waar ik mee kon spreken, die mijn gevoelens direct zou begrijpen, en niet die koele man met die harde, onverschillige lichtblauwe ogen die hij ten opzichte van mij geworden was na die vrolijke periode in de Adegemstraat. Ik was te timide om hem aan te spreken, wist dat zo'n puber van 1 meter 70 hem niet interesseerde en vroeg Jan, die nog een kindje met een piepstemmetje was, om te zorgen voor de introductie. Hij moest Pa vragen of hij wel degelijk Willem Elsschot was. Dit gebeurde al in de gang en toen Pa de living binnenstapte, antwoordde hij vrolijk: 'Maar nee, ik ben Willem Schotels.' Ik was geschokt door dat brutaal spottend antwoord. Wij, ik, waren niets, geen serieus gesprek waardig. Al mijn schamele moed om met Pa ernstig te spreken zonk in mijn schoenen. Toch bleven wij hem hartelijk verwelkomen met 'Ha, dag Willem Schotels', in plaats van 'Dag Pa'. Hij merkte niets van mijn ontgoocheling.

III. Bonheiden – Antwerpen (Lemméstraat)

Ik herinner me niet dat Pa en Ma in Bonheiden of in Antwerpen op bezoek kwamen, hoewel dat wel zo was, maar wij waren totaal van elkaar vervreemd geraakt. Wij gingen geregeld naar de Lemméstraat. Daar was altijd een massa volk als op een receptie. Pa had een blinde vriend, Westenberg, die klein was en een grijze snor had. Ze leken op elkaar. Westenberg ging altijd vroeg weg, maar zolang hij er was onderhield Pa zich enkel met hem.

Met Kerstmis was heel de familie aanwezig. De reuzenkerstboom hing vol pakjes. Die werden een voor een geopend en als de krijger de gever bedankte met drie zoenen, dansten de anderen rond hen en zongen 'Ja, dat voelen wij'. Vooral tante Adèle hield dit in gang. Zij bleef erbij tot het laatste pakje, terwijl de andere volwassenen het tamelijk vlug beu waren.

Mijn vader vond straatkinderen maar schorremorrie en wij mochten nooit op straat spelen. Daarom had het nieuwjaar vieren in de Lemméstraat zijn extra aantrekkingskracht. De kinderen van onze leeftijd mochten zonder begeleiding bij de huizen aanbellen, een liedje kwelen en een aalmoes ontvangen: snoep, fruit, geld. Het was donker toen we thuis kwamen en wij gingen onze buit in de keuken bewonderen en verdelen. Wij mochten opblijven en gingen af en toe in de tuin luisteren of het startsignaal er al was. Klokslag middernacht begonnen de boten te loeien, allen met een andere klank en volume. Het leek een geheimzinnige buitenaardse symfonie. Iedereen kwam juichend buiten en kuste ieder drie keer.

Op het einde van Pa's leven waren er geen gasten meer, de kamers waren leeg. Pa had niet meer dat open vrolijk gezicht; hij zonderde zich af en ijsbeerde mompelend door de kamers, soms grinnikend, af en toe met zijn voet een tapijt omslaand, dan eens halt houdend om de pijp te stoppen.

Ma bleef dezelfde. Zij doorliep met mijn moeder al de kennissen, besprak de profiteurs en 'schijnheiligheids'. Zij hield veel van mijn nichtje Christine, die lief en verstandig was en zo goed was op school. Zij kwam dikwijls in haar eentje gewoon even langs zonder dat ze uitgenodigd hoefde te worden. Dit klonk als een verwijt tegen mij. Ja, Ma was streng. Over haar man sprak ze in de derde persoon: 'Zie hem daar nu..., Hij is weer bezig...'.

Toen Pa ziek werd wou hij ons de zoen besparen, hoewel ik die schilfertjes niet vies vond, omdat ikzelf als kind eczeem had gehad. Eens zonderde hij zich met mijn moeder af in de keuken; ik liep mee. Hij opende zijn mond en ik schrok van de half weggeteerde tong.

Onze lerares Nederlands was een Willem Elsschot-fan. Wij lazen 'De brief om het kind' in *De Gouden Poort*. Mijn vriendin en ik vonden het zo geestig dat wij alle boeken lazen en herlazen en de lachtranen van ons gezicht moesten vegen. De gevoelige passages bespraken wij niet. Toch heb ik in mijn eentje evenveel echte tranen geplengd als lachtranen. Die lerares vroeg mij een spreekbeurt te houden over Willem Elsschot. Gewoonlijk mochten leerlingen zelf hun onderwerp kiezen. Pa en Ma waren net gestorven en ik ging bij mijn moeder te rade. Hier, zijn laatste brief, aan Carmiggelt, het is een primeur, dat zal haar plezieren. Ik heb mijn spreekbeurt heel nuchter en kalm kunnen houden. Bij de clou, de brief, klapte ik ineens dicht en begon te huilen. Begripvol klopte de lerares op mijn schouder en las de brief zelf verder uit. Ik kreeg een negen uit medelijden.

Waarom huilde ik? De rouwperiode over de verloren speelkameraad was traag en vloeiend verlopen, zonder tranen. Het was een normale evolutie. Deze dood was ook normaal, gezien Pa al een tijdje ziek was. Ma was wel een schok. En toch huilde ik bij het voorlezen van die brief aan Carmiggelt, die tenslotte een misleiding is. Pa was altijd bij zijn zinnen, ook toen het lichaam aftakelde. Hij had hem zeker wel herkend, maar niet verwacht. Hij smeedt de deur dicht voor die Hollander, die onaangekondigd zichzelf uitnodigde. Wellicht had hij noch zin noch de kracht om over geleerde onderwerpen te discussiëren. In zijn laatste levensdagen was zijn gezondheid wel degelijk zijn hoofdbekommernis. Hij verkoos het niet over zijn gezondheid te spreken, zeker niet met vreemden. De dag daarop verontschuldigde hij zich voor zijn ongestuurdheid.

Neen, ik huilde omdat ik het mogelijk gesprek met Pa had uitgesteld tot in het oneindige na die Willem Schotels. Ik vind het nog erg. Zeker na het lezen van de *Brieven*, waarin hij niet alleen geïnteresseerd is in jonge bewonderaars, maar zich ook geveid voelde. Ik verweet mijzelf dat ik Ma nooit spontaan ben gaan opzoeken, hoewel zij er in bedekte termen om had gevraagd. Maar de kansen zijn verkeken.'

Roger van de Velde
— De knetterende schedels —

Britt Kennis

Roger van de Velde, zoon van 'den Boule'

Roger van de Velde wordt – indien de naam een belletje doet rinkelen – al te vaak geassocieerd met palfium, de pijnstiller waaraan de schrijver verslaafd raakte en die hem in 1970 fataal werd. Roger van de Velde wordt veel minder herinnerd voor zijn oeuvre; ten onrechte, want zelfs Willem Elsschot ontdekte reeds zeer vroeg talent in de jonge Roger van de Velde.

Roger van de Velde werd geboren op 13 februari 1925 te Boom, als zoon van Jan Frans van de Velde en Maria Callaert. Na de dood van zijn vader hertrouwde zijn moeder met Louis Eyckmans. Louis Eyckmans, alias 'den Boule' of 'Schattenboel', werkte als bediende bij het reclamebureau van Willem Elsschot. Als grote bewonderaar schreef de jonge Roger van de Velde brieven aan Elsschot.

U zult misschien denken wat ben ik me de felicitatie van een jongen die nog maar 13 jaarkens op de wereld rondkruipt, doch volgens dat Papa U afschilderd [sic] bewonder ik U uitermate, misschien ben ik wel de kleinste Uwer bewonderaars maar ik weet dat het er bij U niets toe doet.¹

Wat aanvankelijk felicitaties voor een verjaardag en een prijs betrof of een vriendelijk dankwoord voor een ontvangen boek, groeide later uit tot een briefwisseling tussen de jonge schrijver en zijn mentor. Willem Elsschot becommentarieerde de teksten en gedichten die Roger van de Velde hem voorlegde.

Roger van de Velde (Collectie AMVC)

Schuldbewustzijn

*Des avonds,
nadat ik met mijn vrouw
ajuin en haring heb gegeten,
-- wij eten altijd haring en ajuin –
begluur ik haar eens schuin,
grijp ik naar mijn hoed
en met een vluggen, bangen groet
stap ik op straat en ben meteen
de eeuwige belofte weer vergeten.
Maar door de toegeslagen deur
voel ik het diep verwijt
van haar wanhopigen blik
zodat een onverklaarbaar spijt,
een onbenoemd verdriet
mij beven doet van schrik
bij elken droppel die ik
in mijn gulzig keelgat giet.*

Elsschots commentaar bij dit gedicht² luidde 'Goed mits een paar wijzigingen in de voorstelling'. Elsschots waardering en aanmoedigingen vormden ongetwijfeld mede de voedingsbodem die Van de Velde hebben aangezet tot schrijven en publiceren. Opmerkelijk is trouwens de grote invloed van Willem Elsschot op de literatuur van Roger van de Velde. In dit gedicht schuilt een zekere stijlverwantschap, en de titel *Kaas* van Elsschot inspireerde Van de Veldes latere werk *Kaas met gaatjes*.

Ook Van de Veldes eerste novelle *Scheiding van goederen* werd aan het kritische oog van Elsschot voorgelegd, die het 'goed, zelfs zéér goed geschreven' vond³ en vervolgens zijn uiterste best deed om het gepubliceerd te zien in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, de *Vlaamse gids* en *Dietsche Warande & Belfort*, telkens zonder resultaat.

Uw intentie om begot niet op te geven, heeft mij echter opnieuw een por in de rug gegeven en graag zal ik uw richtlijnen volgen om gebeurlijk in Nederlandse waters te hengelen. Inmiddels ben ik U zeer verplicht om de inspanningen waarmee U mijn krakende wagen op de helling tracht te slepen.⁴

Scheiding van goederen werd uiteindelijk in 1956-1957 in afleveringen opgenomen in het jongerentijdschrift *Standpunt*, waarin Van de Velde onder de schuilnaam Max Rogiers⁵ publiceerde. Een jaar later werden ook plannen gemaakt om de novelle integraal uit te geven met een voorwoord van Elsschot.

"Scheiding van goederen" van Roger van de Velde is een uitzonderlijk knap geschreven eersteling. Het is het verhaal van het tragicomisch wedervaren van een van mijn beste vrienden [Louis Eyckmans], die er zich toe laat bewegen op zijn vijftigste jaar nog even een tocht te ondernemen in het huwelijksbootje dat, helaas, spoe-

dig op de klippen van het wederzijds onbegrip (oorspronkelijk: egoïsme) tot spaanders wordt geslagen. Men gaat over tot de scheiding van goederen, waarbij de twee partijen tenslotte veel verliezen en niets winnen (oorspronkelijk: waarbij zijn vrouw de goederen krijgt en hij... de scheiding).⁶

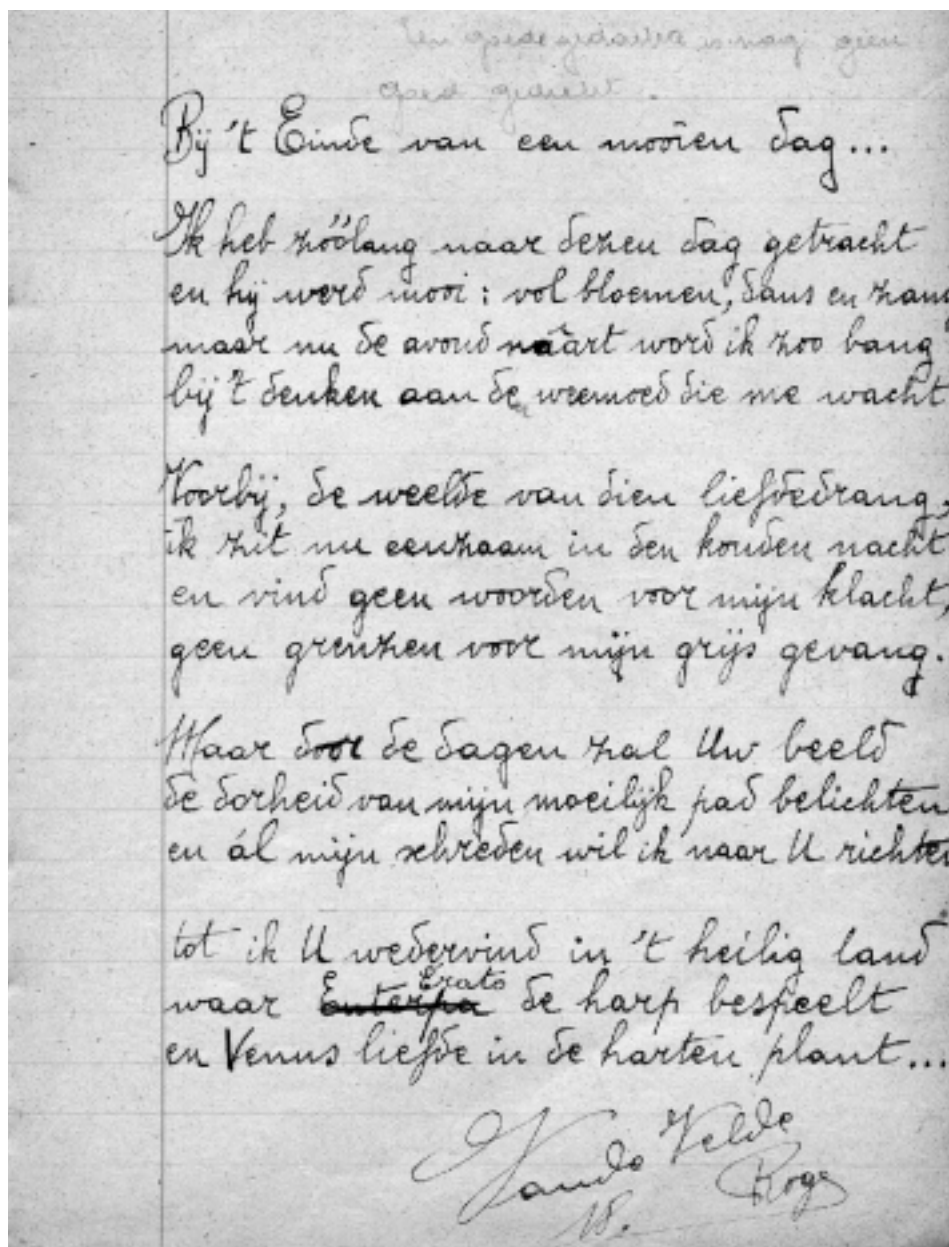
Dat ook de zegen van Willem Elsschot geen wonderen kon doen is duidelijk gebleken; tot deze publicatie is het immers nooit gekomen.

De knetterende schedels en Recht op antwoord

De vreemdste en waarschijnlijk de beste verhalen staan niet in dit boek omdat ergens een grens loopt waar het onbegrijpelijke ook onuitspreekbaar wordt. Elke keer als ik die grens wilde overschrijden heb ik ervaren dat de woorden in hun slappe vorm hun inhoud verloren. Overigens moet ik er mee ophouden de vlam op te rakelen onder deze morbiede herinneringen want het overkomt mij dat ik er 's nachts van droom. Misschien lig ik er bij te gillen. Om de waarheid te zeggen, ben ik dit geschrijf beu als koude pap. Ik ga wat leven.⁷

Roger van de Velde schreef zijn boeken hoofdzakelijk in gevangenschap. Als maaglijder verslaafd geraakt aan het aanvankelijk onschuldige en vrij verkrijgbare geneesmiddel palfium – dat bij nader inzien op de narcoticalijst geplaatst werd –, belandde de schrijver-journalist⁸ Roger van de Velde in 1961, op 36-jarige leeftijd, een eerste maal achter de tralies; het begin van een eindeloze reeks interneringen onderbroken met kortstondige vrijlatingen. Temidden van geestesgestoorden, moordenaars, psychopaten, verkrachters, verslaafden, en andere 'abnormalen' begon Roger van de Velde wat hij rondom hem zag, van zich af te schrijven.

Romantici zouden allicht kunnen denken dat de genade van de literaire muze over mij vaardig is

Gedicht in handschrift van Van de Velde met de opmerking:
'Een goede gedachte is nog geen goed gedicht.'
(Collectie AMVC)

geworden op dat heilloze moment, maar dat is natuurlijk larie. Het prozaïsche en wellicht ontluisterende feit is dat ik, in een radeloos verzet tegen de sluipende wanhoop, absoluut iets met mijn handen en mijn geest wilde doen, hoe of wat dan ook. Daarom heb ik bijna automatisch de schrijfstift en de gelijnde briefvellen genomen en met een deken over mijn schouders ben ik begonnen aan het eerste verhaal van het boek, dat in diezelfde rotcel zou uitgroeien tot *Galgenaas*.⁹

Galgenaas, Van de Veldes debuut, werd door zijn moeder letterlijk buitengesmokkeld op vellen papier en verscheen uiteindelijk bij uitgeverij Bruna. Ondanks het

lovene onthaal van de critici legde de overheid de schrijver censuur op: zijn geschriften mochten de gevangenis niet meer verlaten, de schrijver mocht ondanks zijn uitdrukkelijke vraag niet beschikken over een schrijfmachine en ook na zijn invrijheidstelling zou hij zijn werk ter controle aan een commissie moeten voorleggen. Deze maatregelen werden – mede dankzij toedoen van Van de Veldes literaire en politieke vriend Karel Jonckheere – later afgezwakt.

Na *Galgenaas* (1966) en *De slaapkamer* (1967)¹⁰ voltooide Roger van de Velde in 1968 twee nieuwe werken: de verhalenbundel *De knetterende schedels* die meteen ter publicatie aanvaard werd door zijn toenmalige uitgeverij Manteau, en het journalistieke pamflet *Recht op antwoord*, een klaag- en verweerschrift tegen het hem aangedane onrecht, tegen manklopende wetten en hypocrisie, of zoals de oorspronkelijke ondertitel luidde een 'Rapport over de zonderlinge praktijken van magistraten, psychiaters en gevangenisdirecteurs'. De publicatie van *Recht op antwoord* verliep veel moeizamer. Het kwam nooit tot een uitgave van *Recht op antwoord* bij uitgeverij Manteau, ondanks de uitdrukkelijke vraag van de auteur om de publicatie van *De knetterende schedels* uit te stellen en *Recht op antwoord* prioriteit te geven:

Vermits "Recht op antwoord" hier en daar aanknoopt bij recente gebeurtenissen, durf ik suggereren dat aan de publikatie, ingeval van acceptatie, voorrang zou verleend worden op de verhalenbundel "Fresco's uit een asiel" [oorspronkelijke titel voor *De knetterende schedels*], waarvan ik U de kopij onlangs liet geworden.¹¹

Van de Veldes journalistieke pamflet verscheen uiteindelijk bij uitgeverij Sonnevillie. Vanwege de nodige uitgeversperikelen liep de publicatie ook daar vertraging op, waardoor *Recht op antwoord* tot grote spijt van de auteur niet naast *De knetterende schedels* op de boekenbeurs lag. In 1970 ontving Roger Van De Velde voor *Recht op antwoord* de prijs van de 'Ark van het Vrije Woord'.

Dit jaar verschijnt *De knetterende schedels*, een nieuwe gebundelde leeseditie van *De knetterende schedels* en *Recht op antwoord*, bij Nijgh & Van Ditmar in Amsterdam. Daarbij wordt een uitgebreide uiteenzetting gegeven over de complexe druk- en ontstaansgeschiedenis. De editoren willen met de nieuwe leeseditie vooral het werk – dat doorgaans in de schaduw staat van het tragische levensverhaal – van Roger van de Velde opnieuw onder de aandacht brengen. Aan de hand van de beperkte beschikbare documentaire bronnen en na een zeer nauwgezet en vergelijkend onderzoek van het overgeleverd tekstmateriaal bieden de editoren een nieuwe wetenschappelijk betrouwbare tekstuitgave van beide boeken, aangevuld met een wetenschappelijke editieverantwoording door Britt Kennis, die ook de tek-

sten bezorgde. Erik Vlamincq, Stefan Brijs en Johan Vanden Broucke schreven het nawoord.

Noten

- ¹ Brief (6/5/1938) van Roger van de Velde aan Elsschot.
- ² Roger van de Velde schreef dit gedicht in 1943; hij was toen 18 jaar oud.
- ³ Brief (13/9/1954) van Willem Elsschot aan Louis Eyckmans.
- ⁴ Brief (26/6/1955) van Roger van de Velde aan Elsschot.
- ⁵ 'U zult merken dat ik het proza onder de deknaam van Max Rogiers op de (weinig) lezers heb losgelaten. Het toeval heeft namelijk gewild dat de uitgever van het tijdschrift eveneens Roger Van der Velde heet en vermits die draak met twee koppen waarschijnlijk verarring zou stichten, heb ik het raadzaam geoordeeld een pseudoniem aan te nemen.' Uit brief (19/5/1957) van Roger van de Velde aan Elsschot.
- ⁶ Brief (24/10/1958) van Roger van de Velde aan Elsschot. Van de Velde vraagt in deze brief Elsschots goedkeuring wat betreft een aantal aanpassingen op het voorwoord. 'Het is namelijk zo, dat de "leading lady" in het verhaal mijn bloedeigen moeder is en een al te cassante stellingname zou wel eens tragische in plaats van tragico-mische gevolgen kunnen hebben.'
- ⁷ Dit fragment komt uit het niet-gepubliceerde voorwoord dat Roger van de Velde aanvankelijk schreef bij de verhalenbundel *De knetterende schedels*. Een voorwoord gericht aan Frans de Bruyn dat kortweg vervangen werd door 'Voor Frans de Bruyn, dit gebaar van erkentelijkheid'.
- ⁸ Roger van de Velde was sinds 1947 journalist bij *De Nieuwe Gazet*, waar hij artikels schreef van allerlei aard: van sportreporter over boeken- en theaterrecensies en cursiefjes tot artikelenreeksen over sociale en politieke problemen in de stad Antwerpen.
- ⁹ Brief (8/2/1970) van Roger van de Velde aan Jeroen Brouwers.
- ¹⁰ Voor *De slaapkamer*, uitgegeven bij Manteau N.V., ontving Roger van de Velde de Dr. Philipsenprijs.
- ¹¹ Brief (6/2/1968) van Roger van de Velde aan Manteau N.V.

Elsschot te Heide-Kalmthout

Wieneke 't Hoen

Onlangs dook in het archief van de Koninklijke Vereniging voor Natuur- & Stedenschoon (KVNS) een wel zeer bijzondere foto op van een groep jonge mannen en vrouwen, genomen te Heide-Kalmthout in 1900. Duidelijk herkenbaar zien we Elsschot temidden van zijn vrienden, onder wie Flor Vaes, Jan Jacobs, Louis Speleers en Ary Delen. Van deze vriendengroep rond het tijdschrift *Alvoorder* zijn uit dezelfde tijd meer foto's bekend, een ervan werd afgedrukt op pagina 12 van het boekje *Van De Ridder tot Elsschot*.

Het is de KVNS niet bekend hoe deze foto in hun archief terecht is gekomen en bij welke gelegenheid de foto werd genomen. De exacte plaats van de opname is onbekend, wel kan men met zekerheid zeggen dat de foto genomen is te Heide. Op de achterzijde van de foto staan de namen vermeld van de mannen op de foto, de vrouwen zijn waarschijnlijk hun echtgenotes en vriendinnen.

Zowel op de Alvoorderfoto in *Van De Ridder tot Elsschot* als op de 'bosfoto' staan behalve Elsschot Jan Jacobs

V.l.n.r. staande: Flament, Fons De Ridder, Jan Jacobs, René Leclercq, Flor Vaes, Gerard Van Oest, Jef Beukeleers. Beneden zittend: Flament, Louis Speleers, Ary Delen, Jan Eelen.

(met bril), René Leclercq (op de Alvoorderfoto met snor, in het bos zonder), Flor Vaes, Jef Beukeleers (volgens opgave bij de 'Alvoorderfoto' is het Beuckelaars, volgens opgave KVNS-foto Beukeleers, biograaf Frans Smits schrijft Beuckeleers: wat nu de juiste spelling van de naam is, is niet met zekerheid te zeggen), Louis Speleers, Ary Delen en Jan Eelen (op Alvoorderfoto met baard en snor, in het bos alleen een snor). Een opvallend verschil tussen beide foto's is de kleding: op de foto in het bos dragen allen een kostuum (alleen Beukeleers draagt wandelschoenen en een knickerbocker), op de Alvoorderfoto ziet de groep eruit als echte bohémiens: geen stropdassen, wel strikken en coltruien én meer snorren en baarden. Misschien kan daaruit de conclusie worden getrokken dat de foto in Heide eerder werd gemaakt.

De vrienden op deze foto's kenden elkaar nog van school, uit de anarchistische beweging van 'De Kapel' en/of de 'Bende van Kryn'. Uit deze groepen ontstond

in 1900, het jaar van deze foto, het tijdschrift *Alvoorder*. In 1934 schreef Elsschot aan Greshoff over de Bende van Kryn: 'Daarvan waren lid: Krijn en zijn vrouwtje Katy, Van Oest (alias Sapin), W. Vaes, Lode Baekelmans, V. De Meyere, R. Leclercq (alias Pin) en meer van dat goedje. Ikzelf was te jong om op den voorgrond te treden, maar ik luisterde – ik *dronk* – des te gretiger.' [brief 155]

De genoemde Van Oest heet volgens de achterzijde van de foto Gerard, maar volgens het register van de *Brieven George*: wie heeft het bij het rechte eind? Frans Smits geeft hierover geen uitsluitel, maar noemt Van Oest wel als hij Delen citeert over deze tijd. 'de Bende van Krijn! Vele letterkundigen [...] en ook een massa schilders [...] en niet-kunstenaars als de nu beroemde Parijse uitgever Van Oest, die een Hollander is van geboorte [...].' Elsschot noemt Van Oest Sapin. Waar zou deze bijnaam voor staan? Doelt Elsschot op de Parijse uitgeverij Sapin? We weten het (nog) niet.

Beter bekend zijn René Leclercq, goede vriend, later getuige bij Elsschots huwelijk, Ary Delen, ook lange tijd een goede vriend, die in de begintijd van Elsschots schrijverschap veel voor hem deed, Flor Vaes en Jan Eelen.

Wat de groep bond was kunst en literatuur. Jan Eelen kreeg in 1901 een briefkaart van Elsschot, die toen bij zijn zus in Brugge was. Elsschot genoot van de kunst in Brugge en raadde Eelen aan zo snel mogelijk ook te gaan kijken: 'Ge moet nu met Jan Jacobs en het Pietevogelken [niet bekend wie dit is] zoo gauw komen als ge kunt, het weder zou wel eens kunnen bederven en dat zou maar treurig zijn. Ik heb aan Musken [Ary Delen] ook al geschreven dat ik voor U drieën een goed en goedkoop logement zal zoeken..' [brief 3]

Zowel wij als de KVNS hopen meer informatie te vinden over de foto genomen te Heide. De KVNS publiceerde de foto in hun tijdschrift *Land in zicht*, jrg. 70 (2001), nr. 1. U kunt het tijdschrift bij hen bestellen via kvns@wol.be De originele foto zal op de fototentoonstelling tijdens het Elsschotfestival in Amsterdam te zien zijn.

ELSSCHOTTIANA

Taal die ontploft

Ik [Tom Lanoye] heb die taal gemaakt en kan hem uitspreken. Van het archaische Frans van de eerste koning 'Richard Deuzième' tot de zelfmoord-poëzie in plat Vlaams van 'Risjaar' de laatste koning. Ik ben al sinds mijn jeugd een theatergek, maar was als acteur niet goed genoeg. Dit kan ik wel. Ik vertolk de zinnen, gedraag mij als een popgroep: maak bindteksten tussen de 'hits' die ik voordraag. Ik laat zien hoe je wrakhout aan woorden kunt gebruiken, sampel Hadewijch met Elsschot. Taal die ontploft.

Jowi Schmitz, 'Tom Lanoye laat de taal ontploffen'. In: *Utrechts Nieuwsblad* (17 mei 2000).

Vlaamse film voorlopig geen partij voor de Franstalige Belgische film

Een steekproef zal die indruk bevestigen. Laten we beginnen met de nieuwe Elsschotverfilming van Robbe De Hert, waarover je hier en daar positieve berichten hoort. Gewoon middelmatig zonder meer. Fraai verpakt, maar zoals steeds bij De Hert een gebrek aan subtiliteit en diepgang. Het probleem begint bij het scenario: er is druk geknipt en geplakt, weggelaten en toegevoegd, maar een autonoom en coherent geheel wordt het nergens. De structuur is rommelig. Er zitten ook een paar

jammerlijke ontsporingen in, zoals de eindgeneriek met een verwijzing naar het nazisme. Wat heeft dat er in godsnaam mee te maken?

Erik Martens, 'De gouden zalm'. In: *Streven* (januari 2001), p. 76.

Eeuwige roem voor Helmut Salden

De oevrecatalogus van [vormgever] Helmut Salden zal naar verwachting eind dit jaar verschijnen. Op een volgende tentoonstelling zou het zeldzame en rode prachtbandje dat Salden ontwierp voor *De Leeuwentemmer* van Willem Elsschot, dan ook niet mogen ontbreken.

Hub. Hubben, 'Ongebonden. Eeuwige roem'. In: *NRC Handelsblad* (26 januari 2001).

Hans Andreus voor Elsschot

'Voor een dag van morgen' van de Nederlandse dichter Hans Andreus is uit de bus gekomen als Vlaanderens Favoriete Gedicht...De veelvuldig getipte kanshebber 'Het huwelijk' van Willem Elsschot eindigde eervol tweede.

Eva Berghmans, 'Vlaamse lezers kiezen Hans Andreus'. In: *De Standaard* (24 januari 2001).

Cursus

Buiten is het veertien graden. De mensen zijn ziek of verkouden, alles somber en vochtig. Zelfs de bomen aan de Maliebaan staan er treurig bij. Ondraaglijk lijden wil ik het niet noemen, maar veel is er niet aan. Ik heb geen zin meer. Het kabinet ook niet zo te merken. Dood tij. Tijd voor een winterslaapje, maar dat is 't hem nou juist. Ging het maar sneeuwen, losten de files maar op. Maar voorlopig is het enkel wachten geblazen. Alles zit vast.

Wie dit leest, weet: hier kunnen twee dingen aan de hand zijn. Of de schrijver van het stukje is rijp voor het aspirientje van Dupuis of hier wordt de ideale bedding gekweekt voor een mooi avontuur. Want belevenissen moeten altijd rustig op gang komen, 't liefst sloom of depressief. Mensen slenteren wat en zien hun hoofden terug in de etalage van een begrafeniswinkel, ze zitten thuis en vervelen zich. De lezer wordt eerst in slaap gesukkeld om plots wakker te worden geschud. Neem *Dwaallicht* van Willem Elsschot. De eerste zinnen belo-

ven weinig goeds. 'Een ellendige novemberavond, met een motregen die de dappersten van de straat veegt. En mijn stamkroeg ligt, helaas, te ver in 't Westen om op te tornen tegen dat kille gordijn.' Maar het is nog niet gezegd of dan gebeurt het. De held van het boek trekt toch de stoute schoenen aan en gaat op pad. En voor ie het weet beleeft ie een onwaarschijnlijk avontuur met drie zwartjes, rijstkakkers, moslims uit het verre oosten. Geen wijzen vooralsnog, maar scheepslieden uit

Bombay. Ze zijn op zoek naar ene Maria uit de Kloosterstraat en wat volgt is een onbeholpen zoektocht door Antwerpen, vergezeld van allerlei misverstanden die zich in het internationale vreemdelingenverkeer kunnen voordoen. Ik weet, het kabinet is rijk, voldaan en moe. Daarom dit voorstel. Laat zo vlug mogelijk *Dwaallicht* vertalen in zoveel mogelijk talen, deel het uit aan iedere Nederlander en iedereen die hier (illegaal of niet) de grens passeert. Dan is verdere inburgeringscursus overbodig en worden de banden met België dankzij één stem ook weer hersteld.

Peter Sierksma, 'Cursus'. In: *Trouw* (16 december 2000).

Literaire kalender

Wie bekend is met funeraire teksten, zal de eigenzinnigheid van de redactie waarderen. Lang niet altijd is voor de meest voor de hand liggende auteur, noch tekst gekozen. Met hier en daar wel een lichte voorkeur voor de klasieke passages. Heel treffend is de keuze bij Willem Elsschot voor het tragisch einde van de aap Chico, die daarmee althans in de funeraire literatuur de plaats krijgt die hem toekomt.

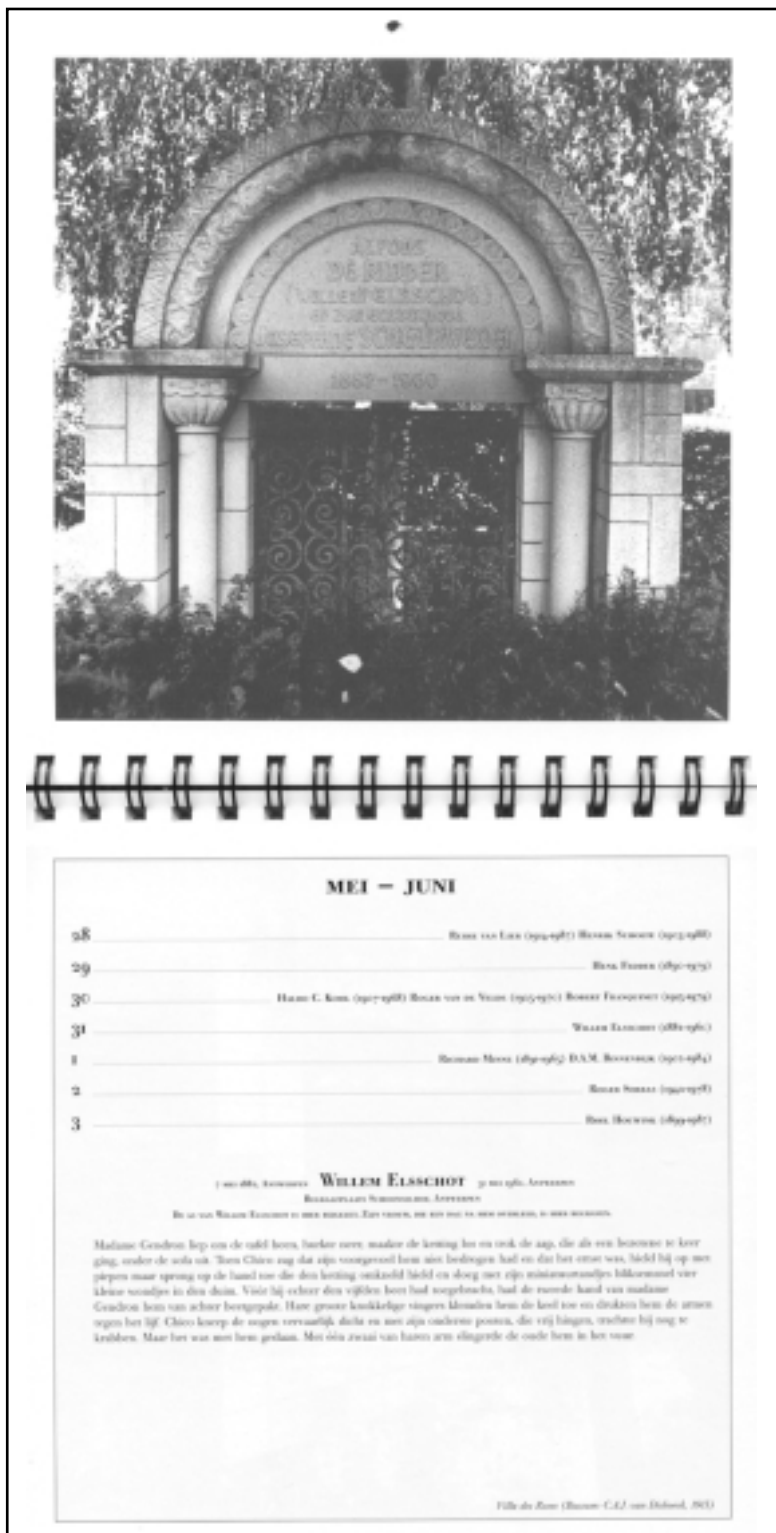
Ed Schilders, 'Literaire kalender herdenkt doden' [recensie van *Alleen de dood is tussen u en mij. Literaire dodenkalender van de twintigste eeuw*]. In: *de Volkskrant* (1 december 2001).

Het gevoel van Gerrit Komrij

Je leest een gedicht omdat het je aanspreekt, om de manier van zeggen. De technische kant is doorslaggevend, zonder dat je dat door hebt. Een gedicht blijft je niet bij door de manier waarop de dichter dingen zegt, maar door een gevoel dat er uit spreekt, of een gedachte. Gedichten zijn geen therapie, maar als je ze bemoedigend vindt is daar niets op tegen. Lachen, opkikkeren mag ook. De gedichten van Willem Elsschot bieden troost, omdat ze onder woorden brengen waar je geen woorden voor hebt. Troost is voor mij niet de troost voor de weduwe aan het graf, maar verzachting door de herkenning, ter bemoediging.

Dick Hofland, 'Violist bij de puinhopen'. In: *Twentse Courant* (3 juni 2000).

Wilfried Pas

WAAR EEN WIL IS, IS EEN W.E.G.

In 1999 vond de oprichting plaats van het Willem Elsschot Genootschap (W.E.G.), dat zich ten doel stelt: de studie van de persoon Alfons De Ridder en het werk van de auteur Willem Elsschot, het ontsluiten van het literaire en zakelijke archief en de bekendmaking van zijn werk. De leden van het W.E.G. ontvangen naast de nieuwsbrief 'Achter de schermen' een uitgebreid boekenpakket, waaronder bijzondere bibliofiele uitgaven.

In de reeks Muziek en Literatuur 23/04/2001. Ontwerp van Calisto Peretti.

Onze ereleden:

Alveko
Het Belang van Limburg
Canvas
Censydiam
Cera Holding
ECI voor boeken en platen
Ernst & Young
Gazet van Antwerpen
KBC Bank & Verzekering
Knack-Weekend
De Morgen
De Nieuwe Gazet
De Post
Em. Querido's Uitgeverij
De Standaard
De Tijd
V/H Boorman en Laarmans
VBF Groep
Vlaams Fonds voor de Letteren
Vrij Nederland
VVL/BBDO

Behoorde dat
hele pak moederliefde
niet ter plaatse
verdelgd te worden?

- Pensioen -

Elsschot kon de fatsoenlijke burgerij worden met Camus, die braaf-
als geen ander tegen de haren in denkend Frankrijk schandaliseerde
strijken. Daarin zou hij best **W.E.G.** met het onverschillige
eens vergeleken mogen Willem Elsschot Genootschap gedrag van 'l'Etranger'.

Willem Elsschot Genootschap
Nederlandse Taalunie
Centrum Elzenveld
de Brakke Grond

presenteren

Willem Elsschot Festival

in Antwerpen op 12 mei 2001 & in Amsterdam op 27 mei 2001

met onder meer:

academische zitting, forumdebat, fauteuilgesprekken, tentoonstelling, film,
toneel, eenakters, lees- en voorleessessies, W.E.-winkel, De Grote W.E.-Quiz,
W.E.-concert, opening W.E.-kamer, W.E.-postzegel met dagafstempeling,
W.E.-wandeling, W.E.-huldigingsreceptie...

Vraag nu al uw unieke W.E.-uitnodiging (collector's item!):

www.elsschot.org, fax: 32(0)3/666 25 42

brief: W.E.G. vzw, Lijsterbeslaan 6, B-2920 Kalmthout

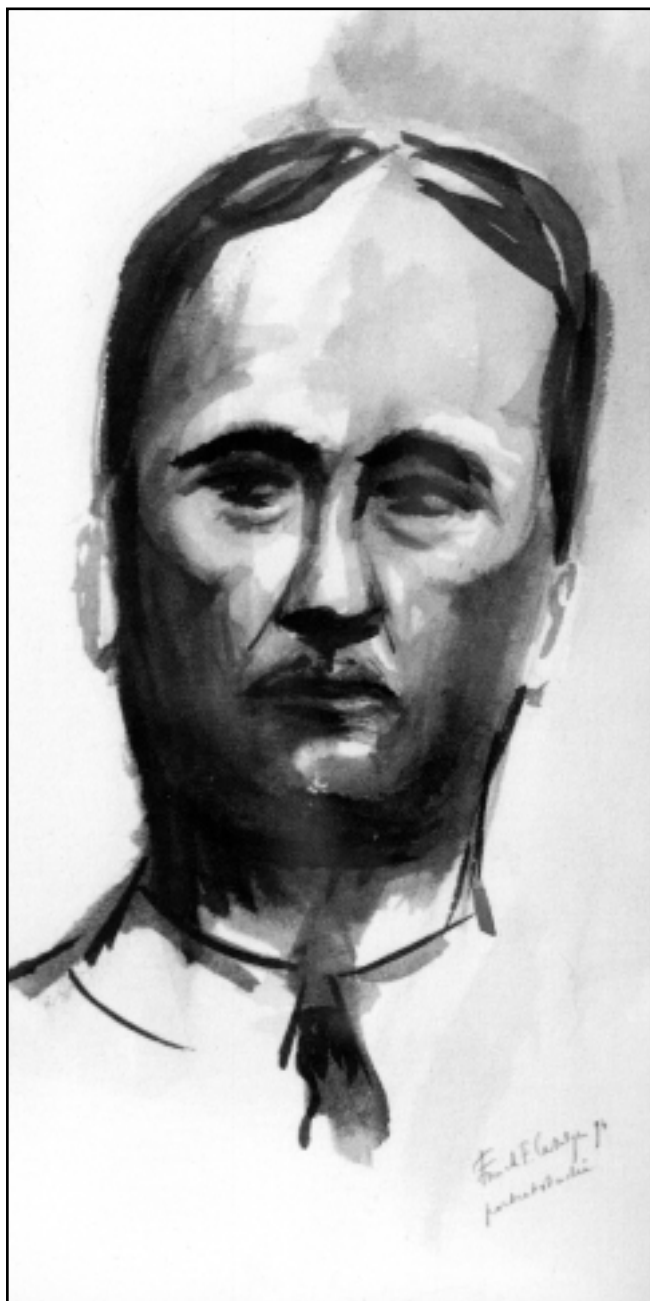
Ik betaal 75 EUR (3000 BEF of 165 NLG) voor één jaar lidmaatschap van het W.E.G. op rekening 409-8578841-11 bij de KBC Bank; voor Nederland: rekening 53.28.77713 bij de ABN AMRO Bank in Putte; op naam van het W.E.G. vzw.

Word lid van het W.E.G.!

Het wervingskaartje werkt! Meer dan zestig nieuwe leden werden zo 'stijlvol gelijmd'. De tekening is van kunstenaar Frank Castelyns. Wij mochten hem afdrucken zonder hem daarvoor honorarium te hoeven betalen, waarvoor onze hartelijke dank.

Hierbij sturen wij nogmaals een kaartje mee, zodat u uw vrienden en familieleden ook lid van het W.E.G. kunt maken.

COLOFON

Deze Nieuwsbrief 'Achter de Schermen', uitgegeven door het Willem Elsschot Genootschap v.z.w., verscheen in april 2001 in een oplage van 700 exemplaren. 400 exemplaren, bestemd voor de leden van het W.E.G., werden gedrukt op Job Parilux. 300 exemplaren, bestemd voor de pers en diverse geïnteresseerden, werden gedrukt op Mediaprint.

Lezersservice

<http://www.weg.be> — info@weg.be

Bank

België: KBC Bank - Antwerpen
409-8578841-11

Nederland: ABN AMRO BANK - Putte
53 28 777 13

Secretariaat

Lijsterbeslaan, 6 • B-2920 Kalmthout • België
tel: 03/666.78.70 • fax: 03/666.25.42

Redactie

Wieneke 't Hoen (wienhoen@hotmail.com)
Cyriel Van Tilborgh (cyriel.van.tilborgh@skynet.be)

Bestuur

Voorzitter: Cyriel Van Tilborgh
Vice-voorzitter: Vic van de Reijt
Bestuursleden:
Jan Maniewski
Wieneke 't Hoen
Walter Mees

Sponsors W.E.G.

Alveko bvba
Het Belang van Limburg
V/H Boorman en Laarmans
Canvas
Censydiam nv
Cera Holding cv
ECI voor Boeken en Platen nv
Ernst & Young nv
Gazet van Antwerpen
KBC Bank & Verzekering nv
Knack-Weekend
De Morgen
De Nieuwe Gazet
De Post
Em. Querido's Uitgeverij bv
De Standaard
De Tijd
VBF Groep
Vlaams Fonds voor de Letteren
Vrij Nederland
VVL/BBDO nv